گوڤارا ئەکادیمی یا زانکویا نەوروز (المجلة الأكاديمية لجامعة نوروز)، پ.١٠ ژ.١، ٢٠٢٠/٢٠٢١
حقوق الطبع والنشر ©2017. هذه مقالة الوصول اليها مفتوح موزعة تحت رخصة
المشاع الابداعي النسبي – CC BY-NC-ND 4. 0، e-ISSN: 2520-789X
https://doi.org/10.25007/ajnu.v10n1a946

ڕەنگڤەدانا گرێیا " لبیدۆ-Libido "د چیرۆکێن"ئیسماعیل هاجانی"دا کۆمەلە چیرۆکا"شەڤا فریشتە ڕەڤین"وەکو نموونە

پ.هـ.د. نزار سلمان طاهر پشکا زمانێ کوردی، کولیژا پەروەردا بنیات، زانکویا زاخۆ، هەرێما کوردستانا عێراق
م.هـ. هاریوان محمد احمد، پشکا زمانێ کوردی، کولیژا زمان، زانکویا نەوروز، هەرێما کوردستانا عێراق

پۆختە

ئەڤ ڤەکۆلینە هەولدانەکە ژ بۆ نیشاندانا بابەتێ گرێیا (لبیدۆ)ی ژ ڕوانگەیا زانستێ دەروونناسیا ئەدەبیڤە و ب تایبەت ژ ڕوانگەیا بۆچوونێن زانا(فروید)ڤە و پراکتیزەکرنا ئەوێ ل سەر دەقێ چیرۆکان. هەلبەت ئەڤ جۆرە گرێیە ب ڕەنگەکێ بەرفرەه د ناڤ هونەریدا ب گشتی و دەقێن ئەدەبیدا ب تایبەتی دهێنە ڕەنگڤەدان و شرۆڤەکرنا ئەڤان جۆرە گرێیان دبیتە ڕێکەك بۆ ڕەخنەگری، تاکو بشێت زێدەتر نێزیکی واتایا بابەتێ دەقێ ئافراندی ببیت.

ئەڤ ڤەکۆلینا ب ناڤونیشانێ "ڕەنگڤەدانا گرێیا" لبیدۆ-Libido" د چیرۆکێن "ئیسماعیل هاجانی" دا، کۆمەلە چیرۆکا "شەڤا فریشتە ڕەڤین" وەکو نموونە. ل سەر سێ بەشان هاتیە دابەشکرن. بەشێن ئێکێ و دووێ ژ بۆ باسکرنا تەوەرێ تیۆری هاتینە تەرخانکرن و د ناڤدا باسێ تێگەه و پێناسەیا دەروونناسیا ئەدەبی و گرنگترین قوتابخانەیێن دەروونناسی هاتیەکرن، هەروەسا باسێ بنەمایێن تیۆرا دەروونناسیا فرویدی ژی هاتیەکرن، کو ژ ڕوانگەها خۆیاکرنا گرێیا لبیدۆیڤە هاتینە نیشاندان. بەشێ سێیێ بۆ تەوەرێ پراکتیکێ ڤەکۆلینێ هاتیە تەرخانکرن و ب ڕەنگەکێ پراکتیکی گرێیا لبیدۆی د ناڤ دەقێن چیرۆکێن کۆمەلە چیرۆکێدا هاتینە شرۆڤەکرن و ل دووماهییێ ئەڤ ڤەکۆلینە گەهەشتیە هندێ، کو گرێیا لبیدۆی د ناڤ هەشت چیرۆکاندا هاتیە ڕەنگڤەدان و ڤێسەر شیایە ب ڕێکا بەرجەستەکرنا ئەڤێ گرێیێ ئاماژێ بدەتە چەندین بابەتێن جڤاکی وەك (نەخوێندەواری، ژیانا سادەیا گوندان). دیسان شیایە پانتاییەکا واتایی بدەتە بابەتێ چیرۆکان و خۆیابوویە، کو ئەو گرێیە دەرپرینەکا ڕاستەوخۆ ژ حەزێن کپکرییێن ئەوان کەسایەتیان کرییە د ناڤ چیرۆکاندا.

پەیڤێن کلیلی: لبیدۆ، نەستی، دەق، کەسایەتی، دەروونناسی.

1. پێشەکی

دەروونناسیا ئەدەبی ڕۆناهیێ دئێخیتە سەر چەندین تەوەر و مژارێن دەروونناسێن گرنگ یێن کو د ناڤ دەقێن ئەدەبیێن ئافراندیدا دهێنە ڕەنگڤەدان. بابەتێ گرێیا(لبیدۆ)ئانکو حەزێن سێکسی ئێك ژ ئەوان بابەتانە یێن کو زانستێ دەروونناسی باسدکەت و ئەڤ گرێیە ب ڕەنگەکێ بەرفرەه د ناڤ دەقێن ئەدەبییێن ئافراندیدا دهێنە ڕەنگڤەدان.

1.1 ناڤونیشانێ ڤەکولینێ

ئەڤ ڤەکۆلینە ل ژێر ئەڤێ ناڤونیشانی هاتیە (ڕەنگڤەدانا گرێیا (لبیدۆ-Libido) د چیرۆکێن (ئیسماعیل هاجانی)دا، کۆمەلە چیرۆکا (شەڤا فریشتە ڕەڤین) وەکو نموونە. هەر وەکو دیار ئەڤ ناڤونیشانە ژ دوو بەشان پێکدهێت، ناڤونیشانێ سەرەکی و ناڤونیشانێ لاوەکی.

2.1 سنووری ڤەکولینێ

سنووری پراکتیکیێ ئەڤێ ڤەکۆلینێ ژ ناڤونیشانێ ئەوێ دیارە، کو ب تنێ کۆمەلە چیرۆکا (شەڤا فریشتە ڕەڤین)یا ڤێسەر (ئیسماعیل هاجانی) ب خوەڤە دگریت.

3.1 گرنگیا ڤەکولینێ

گرنگیا ئەڤێ ڤەکۆلینێ د هندێدایە، کو باسێ بابەتێ گرێیا (لبیدۆ)ی هاتییەکرن و ئەڤ گرێیە ب ڕەنگەکێ پراکتیکی د ناڤ دەقێن چیرۆکاندا هاتیە شلۆڤەکرن.

4.1 ڕێبازا ڤەکولینێ

د ئەڤێ ڤەکۆلینێدا،ڕێبازا وەسفی شرۆڤەکاری هاتیە بکارئینان، چونکی زێدەتر ل گەل سرۆشتێ ئەڤێ ڤەکۆلینێ دگونجیت.

5.1 پەیکەرێ ڤەکولینێ

ئەڤ ڤەکۆلینە ل سەر سێ بەشێن سەرەکی هاتیە دابەشکرن. بەشێ ئێکێ ل ژێر ئەڤێ ناڤونیشانی هاتیە ڤێسین "چارچوڤەکێ تیۆری ل دۆر پێکهات و بنەمایێن دەروونناسیا ئەدەبی" ئەڤ بەشە ئەڤان هەردوو تەوەران ب خوەڤە دگریت: "تێگەه و پێناسەیا دەروونناسیا ئەدەبی، گرنگترین قوتابخانەیێن شرۆڤەکرنا دەروونناسی". بەشێ دووێ ل ژێر ئەڤێ ناڤونیشانی هاتیە ڤێسین "دەرازینەکا تیۆری ل دۆر گرێیا لبیدو" و ئەڤان هەر پێنج تەوەران ب خوەڤە دگریت (ئاستێ هەستی، هێزێن ئاستێ نەستی، غەریزێن ژیان و مرن)، کپکرن، گرێیا لبیدۆ). بەشێ سێیێ ل ژێر ئەڤێ ناڤونیشانی هاتیە (پراکتیزەکرن ل سەر دەقێ چیرۆکان) مە د ئەڤێ بەشیدا ب ڕەنگەکێ پراکتیکی گرێیا لبیدۆی

د ناڤ دەقێن چیرۆكاندا شرۆڤەكرییە. ل دووماهیكێ ژی ئەم گەهەشتینە چەند ئەنجامان.

2. پشكا ئێكێ: پێكهات و بنەماێن دەروونناسیا ئەدەبی

1.2 تێگەه و پێناسەیا زانستێ (دەروونناسیا ئەدەبی- Literary Psychology):

ئەدەب وەكو چالاكیەكا هزری و جڤاكیا مرۆڤایەتی دهێتە هژمارتن و ل دویڤ تەكنیكێ و بنەماێن هونەری، زمانی، ژ بۆ ئافراندنا بەرهەمێن ئەدەبی بەرجەستەدكەت و هەر وەكو دیار (ئەدەبیات و رەخنەیا ئەدەبی، پەیوەندییەكا بهێز ب زانستێ دەروونناسیڤە هەیە و ژ بەر ئەڤێ پەیوەندیێ ئەم دشێین بێژین، كو ئەدەب خودیكا عەقل و هەست و سوزێن ڤێسەرییە) (عَتيقْ: 1972:ص61). ل دویڤ ئەڤێ چەندێ بۆ مە دیاردبیت كو (كارێ ئەدەبی یەكەیەكا پێكهاتییە ژ هەست و دەربڕینان)) (الخفاجي:1995:ص191). ژ ئەڤێ روانگەیڤە ئەم دشێین بێژین، كو رەخنەیا ئەدەبی، زانستێ دەروونناسی ژ بۆ شرۆڤەكرنا دەقێن ئەدەبیێن ئافراندی بكاردئینیت. هەرۆسا رەخنەگرێ ئەدەبی، پێخەمەت ئەنجامدانا ڤەكولینێ ل سەر دەقێن ئەدەبیێن ئافراندی (پەنایێ دبەتە بەر چەندین ئاستێن دەروونییێن گرێدای هندەك زاراڤێن تایبەت ب شرۆڤەكرنا دەروونیڤە. وەكو: هەست، نەست، پالدەر، بەرهەڤی، ئاشوپكرن، سوز،...هتد) (عَتيقْ: 1972 :ص61) ئەڤە بنەماێن سەرەكی یێن دەروونی نە دناڤ ئەدەبیدا رەنگڤەدای.

زانستێ دەروونناسی د پرۆسەیا شرۆڤەكرنا دەقێن ئەدەبیێن ئافراندیدا (هەولا تێگەهەشتنا كەسایەتییا مرۆڤی دكەت) (إمْبرْتْ:1991:ص128)، ئانكو زانستێ دەروونناسیا ئەدەبی هەولا تێگەهشتنا مرۆڤی ب رێكا شرۆڤەكرنا دەقێن ئافراندی دكەت. پێخەمەت زێدەتر رۆهنكرنا پێناسەیا دەروونناسیا ئەدەبی و د ئەڤێ بیاڤیدا ڤێسەر (حامد عبدالقادر) ب ئەڤی رەنگی پێناسەیا دەروونناسیا ئەدەبی دكەت: (ئەو زانستە یێ كو ڤەكولینێ ل سەر عەقلێ مرۆڤی دكەت، ژ روانگەیا هندێ كو مرۆڤ دەربڕینێ ژ هزرێن خوە ب رێكا شێوازێن زمانییێن بژارە دكەت) (عبدالقادر :1949 :18) ژ ئەڤێ پێناسەیێ خویادبیت، كو دەروونناسیا ئەدەبی د ناڤ دەقێ ئەدەبیدا، ڤەكولینێ ل سەر هزركرنا مرۆڤی دكەت و ب رێكا شرۆڤەكرنا شێوازێن جۆراو جۆرێن زمانی د ناڤ دەقیدا دگەهنە ئەوێ واتایا ڤەشارتییا ژ لایێ دەروونیڤە خوە د ناڤ دەقیدا بەرجەستەكری. ئەڤ لایەنێ دەروونییێ ڤێسەری یێ كو خوە د ناڤ دەقیدا بەرجەستەكری، دبیتە خودیكەك و رەنگڤەدانا حەز و خواستێن ئەوییێن دەروونی دكەت، چونكی هەر وەكو زانا(فروید) بۆ دچیت (هونەر بریتییە ژ دەربڕینەكێ یان هەناسەدانەكێ ژ حەزەكا كپكری، یانژی گرێیەكا سێكسی...) (چيف:1972 :111) ل دەڤ هونەرمەندی یانژی ڤێسەری. ژلایەكێ دیترڤە دەمێ (ڤێسەرێ دەقی هەست ب جوانییا بابەتەكی دكەت، ئەڤجار هەستەك ل دەڤ پەیدا دبیت و ئەوی پالددەت و هەولددەت دەربڕینێ ژ ئەوێ جوانییێ بكەت و خواندەڤان بەری دەقێ ئەدەبی هەلبسەنگینیت، پێدڤییە د ئەڤی بەرهەمی بگەهیت و چێژێ ژێ وەربگریت و ئەڤ پرۆسەیا تێگەهەشتنێ ب رێكا زانینا لایەنێ دەروونناسیا ڤێسەرێ دەقی دهێتەكرن) (وَهْبه و المهندس:1984:ص259). ب رەنگەكێ گشتی و ل دووماهیكا ئەڤێ تەوەری ئەم دشێین بێژین، كو دەروونناسیا ئەدەبی هەولا ڤەدیتنا ئەوان نهێنییان دكەت، یێن كو ڤێسەری ل پشت پەیڤا هێلاین و ب رێكەكا هونەری دەربڕین.

2.2 گرنگترین قوتابخانەیێن شرۆڤەكرنا دەروونناسی

دەروونناسی ل سەر دەستێ فرویدی هاتییە هەبوونێ، پشتی فرویدی چەندین تیورێن دی یێن دەروونناسی دەركەڤتینە و باسێ شرۆڤەكرنێن دەروونناسی كرییە، بەلێ هەر وەكو زووربەیا ژێدەران جەختێ ل سەر هندێ دكەن، كو (زانا- سیگمۆند فروید-دامەزرێنەرێ راستەقینەیێ قوتابخانەیێن شرۆڤەكرنێن دەروونناسییە) (عبدالحميد:2001:ص131). ئانكو بۆچوونێن (فروید)ی ژ بۆچوونێن هەمی زانایێن دیتر یێن دەروونناسی د گرنگترن، لێ ب رەنگەكێ گشتی ئەڤێن خوارێ گرنگترین قوتابخانەیێن شرۆڤەكرنا دەروونینە، كو كاریگەرییەكا مەزن د ئەڤی بیاڤیدا هەبووینە:

1.2.2 قوتابخانەیا (سیگموند فروید-1939 /1856) (Sigmund Freud)

ئێك ژ مەزنترین زانایێن دەروونناسییە، د سەدێ بیستێدا بۆچوونێن ئەوی د بیاڤێ شرۆڤەكرنا دەروونناسیدا هاتینە تەرخانكرن، ئەڤ زانایە وەكو (سەركێشێ قوتابخانەیا شرۆڤەكرنا دەروونناسی دهێتە هژمارتن) (عبهان:2016/2015:ص8). ئەڤ زانایە د ناڤ تیۆرا خوەیا شرۆڤەكرنا دەروونیدا، ئاماژەیێ ددەتە هندێ كو (فەیلەسوف و هۆزانڤان و هونەرمەندان، سرۆش-إلهامْ- بۆ ئەوی دروستكرییە، كو داهێنانێ د ناڤ زانستێ دەروونناسیدا بكەت، چونكی داهێنان ب هەمی شێوەیاڤە دبیتە رەهەندێ سەرەكیێ دەروونناسیا مرۆڤان) (المختاري:1998:ص9). هەرۆسا ڤەكولینێن (فرویدی) د ئەڤی بیاڤیدا و

(سەرەرای هەبوونا پەیوەندییەکا ستراکچەری د ناڤبەرا دەروون وشعریەتێدا – تیورەکە ڤەکۆلینێ ل سەر ئەنساقێن زالگەهکری د ناڤ دەقێ ئەدەبیدا دکەت- ڤەکۆلینێن فرویدی شیان دەستنیشانا نموونەیەکا ئالۆز ژ گرێیا شرۆڤەکرنا خەونان بکەت) (بلووف:2005:ص273). ئانکو زانا (فروید) شیایە پرەکێ د ناڤبەرا ئالیێ هونەری و دەروونێ مرۆڤیدا دروست بکەت و ئەڤ چەندەژی ب رێکا دەستنیشانکرنا نموونەیێن شرۆڤەکرنا خەونان ئەنجامدایە، کو ئەڤ چەندە بوویە دەرگەهەك بۆ ڤەکۆلینێن دەروونناسییێن ئەدەبی.

2.2.2 قوتابخانەیا (ئەلفرێد ئەدلەر-1937 /1870) (Alfred Adler)

ئەڤ زانایە ئێك ژ قوتابییێن زانا (فروید)ی بوویە، بەلێ (ئەدلەر)ی بەرۆڤاژی مامۆستایێ خوە بۆچوونێن خوەیێن دەروونی دەربڕینە. (ئەدلەر) خودان قوتابخانەیا زانستێ دەروونناسیا تاکییە و ب دیتنا ئەوی حەزا سێکسی نە ئەگەرێ خۆیابوونا نەخۆشییێن دەروونییە) (المختاری :1998:ص14). ئەڤی زانای (بەرۆڤاژی فرویدی زێدەتر گرنگی ب هۆشێ بەخشییە ژ هندێ کو گرنگییێ بدەتە نەستی) (نحوی: 2009/2010:ص22). ب دیتنا (ئەدلەر)ی هەستکرن ب کێماسییێ-الشعور بالنقص- ل دەڤ مرۆڤی، ئەگەرێ سەرەکییێ پەیدابوونا نەخوشییێن دەروونییە، هەرۆسا ب دیتنا ئەوی حەزا خۆیابوون و کونترۆلکرنێ پالدەرێ سەرەکییێ داهێنانا هونەرینە (عثمان:2015/2016: ص11). ئێك ژ خالێن هەرە سەرەکییێن جوداهیێ د ناڤبەرا تیۆرا دەروونناسیا زانا(ئەدلەری) و زانا(فرویدی) ئەوە کو (خەون دیتن بدیتنا ئەدلەری دەربڕینێ ژ حەزێن-میول- کەسی دکەن و دبنە جهڤەنگ ژ بۆ ئاماژەپێدانا سەمت و بیاڤێن ژیانێ. ئانکو خەون دیتن، نەبتنێ ئاماژەیێ ددەنە تێرکرنا حەزێن کپکری، هەر وەکو فروید بۆ دچیت) (عبدالقادر :1949 :27). ژ ئەڤێ چەندێ دیار دبیت، کو گرێیا (لبیدو) ل دەڤ (ئەدلەر)ی نەبتنێ گرێدای خەون دیتنێیە. پێخەمەت هندێ کو تاکەکەس ئەوێ حەزا خوەیا کپکری پڕبکەت (زانا ئەدلەر جەختیێ ل سەر قەرەبوکرنێ و کونترۆلکرنێ دکەت) (نحوی: 2009/2010:ص22). ژ ئەڤێ چەندێ خۆیادبیت، کو تیۆرا دەروونناسیا زانا (ئەدلەر)ی، گرنگیێ ب گرێیا هەست ب کێماسیکرنێ دکەت، کو تاکەکەس ب رێکا قەرەبووکرن و کونترۆلکرنێ دشێت حەزێن خوەیێن کپکری پڕبکەت.

3.2.2 قوتابخانەیا (کارل یونگ-1961 /1875) (Carl Gustav Jung)

ئەڤ زانایە ژی ئێك ژ قوتابییێن (فروید)ی بوویە و (ژ دیتن و بۆچوونێن فرویدی جودابوویە و تیۆرا خوەیا دەروونی ل دۆر نەستیا کۆمی یان جڤاکی دامەزراندییە) (عثمان: 2015 /2016:ص12). هەرۆسا ب دیتنا (یونگ)ی (شرۆڤەکرنا دەروونی و هەر وەکو فروید بۆ دچیت، پشتبەستنێ ل سەر تەوەرێن گشتییێن سێکسییێن دەروونی ناکەت، بەلکو پشتبەستنێ ل سەر ڤەدیتن و دەستنیشانکرنا ئاریشەیان و گەشەسەندنا کەسایەتیا نەخۆشی دکەت) (نحوی:2009/2010 :ص23). ژ ئەڤێ چەندێ خۆیادبیت، کو پۆختەیێ تیۆرا دەروونناسیا (یونگ)ی، پشتبەستنێ ل سەر نەستیا کۆمی دکەت، ژ بۆ شرۆڤەکرنا دەروونێ مرۆڤی و (نەستیا کۆمی ل دویڤ تێگەهێ(یونگ)ی بریتییە ژ ئەوان شارەزاییێن-خبرات-بووری و وەرگرتنا سەربۆران ژ باب و باپیران، کو ئەڤان شارەزاییان خوە د ناڤ نەستیا کەسیدا ڕەنگڤەدایە و کارتێکرنێ ل دەروونێ ئەوی دکەت) (المختاری :1998:ص15).

3. پشکا دووێ: دەرازینکەکا تیۆری ل دۆر گرێیا لبیدو

گرێیا(لبیدۆ) ئێك ژ گرێێن هەرە گرنگێن دەروونناسییە د ناڤ تیۆرێن دەروون شیکاریدا هاتییە باسکرن. هەلبەت ئەڤ گرێیە ب ڕەنگەکێ بەرجەستەیی د ناڤ بۆچوونێن زانا(فروید)یدا هاتییە ڕەنگڤەدان. ژ لایەکێ دیترڤە، گرێیا(لبیدو) کاریگەرییەکا مەزن ل سەر هەمی هزرکرن و ڕەفتارێن تاکەکەسی هەیە (ب دیتنا فرویدی هەمی دیاردەیێن دەروونی چ ئەڤ دیاردەیە هەستی بن یانژی نەستی بن. ژ ئەنجامێ هێزەکا دینامیکیا بنەرەتا پێکهاتەیا فیسیۆلۆژی و کیمیائیا مرۆڤی پەیدادبن) (فروید:1981: 17). پێخەمەت زێدەتر رونڤەکرنا پێکهات و ماهییەتا ئەڤێ گرێیێ، پێدڤیە ئەم باسێ بنەمایێن دەروونناسیێن زانا (فروید)ی بکەین، تاکو ب تەمامی ئەڤ گرێیە رۆنڤە ببیت و ئەڤ گرێیە د ناڤ ئەڤان بنەمایاندا هاتیە باسکرن:

1.3 ئاستێن هەستی (مستویات الشعور-Consciousness):

فرویدی میکانیزما دەروونناسیا مرۆڤی ل سەر ئەڤان هەر سێ ئاستێن خوارێ دابەشکرییە:

1.1.3 ئاستێ هەستی (مستوى الشعور-Conscient):

مەبەست ژ ئەڤی ئاستی ئەوە، هەروەك زانا (فروید) بۆ دچیت (هەست بریتییە ژ پرۆسەیێن دەروونییێن تاکەکەس هەست پێدکەت...و هەست ڕەوشەکا دەمکییە و نەیا بەردەوامە...) (فروید:1981: 14). ئانکو مەبەست ژ هەستی

ئەو جهێ هزر و ئەزموونێن عەقلی یێن کو مرۆڤ د دەمێ هشیارییێدا هەست پێدکەت، بۆ نموونە دەمێ تو یێ ڕوینشتی ل مال و پەرتووکەکێ دخوینی یانژی بێهنا خوە ڤەددەی، د ئەڤێ ڕەوشێدا مرۆڤ د ناڤ چەندین ئەزموونێن عەقلیدا دبووریت، یانژی دەمێ هەست ب سارێ و گەرمییا سەقای دکەی (عَتیق: 1972 :ص62). ئانکو ئەڤە ئاستێ هەستی یێ مرۆڤییە و ئەوان هەمی هزرکرن (تَصورات) و هەستان ب خوەڤە دگریت یێن کو مرۆڤ ل دەمێ ئاگاهیێ هەست پێ دکەت) (عیمان: 2015 /2016:ص12). ل دویڤ ئەڤێ چەندێ دیار دبیت.و ئەڤ ئاستە دەربرینێ ژ ئەوێ ڕەوشا دەروونیا ئاسایا مرۆڤی دکەت.

3.1.3 ئاستێ بەری هەستی (مستوى قبل الشعوز-Preconscient)

ئەڤ ئاستە د ناڤ تیۆرا زانا (فروید)یدا ل ڕیزا دووێ دهێت و بریتییە ژ (ئەوان ئەزموونێن عەقلی یێن کو تاکەکەس ل دەمەکێ هەست پێناکەت، یانژی بیرناکەت، بەلکو د شیاندایە ئەڤ ئەزموونە یانژی بیرهاتنە بهێنە بیرکرن، ب ڕێکێن ئاسایی وەکو هشیارکەر-مُنبهٔ- و زڤڕاندنا واتایان. نموونە بۆ ئەڤێ چەندێ، دەمێ کو کەسەکێ گوە ل پەیڤا (تێشت-فگور) دبیت، ئەڤجار زنجیرەیەکا هزران بۆ ئەڤی کەسی دروستدبیت، ئانکو ئەڤی کەسی هزر د تێشتێدا نەدکر بەری گوە ل ئەڤێ پەیڤێ ببیت) (عبدالقادر :1949 :20). ژ ئەڤێ چەندێ دیار دبیت، کو مەبەست ژ ئەڤی ئاستی (ئەو هەمی هزرکرن و هەلویستن یێن کو د دەمێ ئەواندا مرۆڤی هەست پێ نەکری، بەلێ د شیاندایە ل هەر دەمەکێ هەبیت هەست پێ بهێنەکرن) (عثمان: 2015 /2016:ص8).

4.1.3 ئاستێ نەستی (مستوى اللاشعوز-Inconscient)

ب دیتنا (فروید)ی، ئەڤ ئاستە (بیاڤەکێ بەرفرەهـ ژ کەسایەتییا مرۆڤی ب خوەڤە دگریت و بەرژەنگێن کەسایەتییا دروستا مرۆڤی نیگار دکەت) (محدی:2015:ص1994). نەستی وەکو تێگەهەکێ دەروونناسی ((نەستی یەکەیەکا دینامیکییە د ناڤەرۆکا خۆدا هەلگرا پالدەرێن غەریزییێن خورسکییە، هەروەسا ئارەزو و بیرهاتن و وێنێ مێشکی و هیڤییێن کپکری یێن قەدەغەکری و نەواقیعی ب خۆڤە دگریت، لەورا ئەڤ تیۆرە دبینیت کو ئەڤ کریارە دبیتە ژێدەرێ سەرەکێ بۆ داهێنان وچێژ وەرگرتن ژ هونەری ب شێوەیەکێ گشتی)) (عبدالحمید: 2001:ص133). ل دویڤ ئەڤێ چەندێ خۆیادبیت، کو ئاستێ نەستی ئەوان هەمی حەزێن ل دەڤ مرۆڤی ب خوەڤە دگریت، یێن کو مرۆڤ نەشێت ژبەر یاسا و تیتالێن جڤاکی و ئایینی ئەوان حەزان پڕ بکەت.

2.3 هێزێن ئاستێ نەستی

ئاستێ نەستی یێ کو مە د تەوەرێ بوریدا باسکری و ب ڕەنگەکێ گشتی ئاستێ نەستی دبیتە دوو جۆر. جۆرێ ئێکێ (دبیتە گرێمانا سەرەکیا تیۆرا شرۆڤەکرنا دەروونناسییا فرویدی ل سەر هاتییە دانان و ئەڤ ئاستەژی د ناڤخوەدا دابەشی سێ هێزێن هەڤرك دبیت) (المختاری:1998:ص10). ئەو سێ هێز ژی ئەڤەنە:

1.2.3 ئەو(ألهو-Id)

هێزا (ئەو) د ناڤ تیۆرا دەروونناسییا زانا (فروید)یدا (بریتییە ژ کۆگەها پالدەرێ مەزنێ وزەیێ) (مجموعە من المؤلفین:2002 :92). ژ لایەکێ دیترڤە ئەڤ هێزە دکەڤیتە (د ناڤ ئەو جهێ تاریێ کەسایەتییا مرۆڤیدا، یێ کو ئەم چ زانیاریان ل دۆر نەزانین، ژ بلی ئەوان زانیاریێن ب ڕێکا خەونان و نەخۆشییێن (أعْراضْ عُصابیە) دگەهنە مە تێنەبن) (محدی:2015:ص1979). هەروەسا ئەڤ هێزە نوینەرایەتییا لایەنێ بایولۆژییێ مرۆڤی دکەت (المختاری: 1998:ص10). دیسان هێزا (ئەو) (پشتبەستنێ ل سەر پرنسیپێ چێژێ- لذە - دکەت و ئەڤ پرنسیپە ب تنێ گرنگییێ ب تێرکرنا حەزان ددەت و گرنگییێ ب چ تشتێن دیتر نابەخشیت) (أمین:2015/2016 :ص9). زانا (فروید) دەربارەی ئەڤێ هێزێ دبێژیت (ئەو جهەکێ کویرە د ناڤ دەروونێ مرۆڤیدا و کۆمەکا حەزان ب خوەڤە دگریت و ئەڤ جهە دانپێنانێ ب چ تشتان ناکەت، نە دەمێ نهۆ و نە دەمێ داهاتی)) (أمین:2015/2016 :ص10). سەبارەت گرنگی و بەشێن هێزا (ئەو) کو (بریتییە ژ کۆمەکا لایەنێن غەریزی یێن نە ڕێکخستینە، کو ژ دوو بەشا پێکدهێت. یێ ئێکێ، بەشەك زکماکییە، هەمی ئەوان غەریزەیێن وەرگرتی ب خۆڤە دگریت، ئەوێن بۆ کەسی - مرۆڤی دبیتە هێز، ژ ئەوان ژی هێزا ئەز و ئەزێ بالا. بەشێ دووێ، بەشێ وەرگرتی: پرۆسەیەکا مێشکی یە یێن کپکرینە، بەرپرسە ژ هەر ڕەفتارەکا مرۆڤ ئەنجامددەت) (فروید:1981: 16).

2.2.3 ئەز(ألأنا-Ego)

هێزا (ئەز) د تێگەهێ خوەدا (نوینەراتییا جۆرەکێ بژارەیێ هێزا (ئەو) دکەت و ژ ئەنجامێ کارتێکرنا جیهانا دەرەکی ئەڤێ نوینەرایەتییێ دکەت...)) (مجموعە من المؤلفین:2002 :92). ژ ئەڤێ چەندێ دیاردبیت کو (هێزا ئەز نوینەرایەتییا لایەنێ

ئاسايى یێ دەروونییێ کەسی دکەت (عیهان:2016/2015:ص9)، هەروەسا (ناڤێ کەسایەتیا هەستی ل سەر ئەڤێ هێزێ هاتییە دانان، چونکی ئەڤ هێزە دبیتە سەنتەرێ هەستکرن و پێحەسیانێن-الشعور و الادراك-دەرەکی و ناڤەکییێن پرۆسەیێن عەقلی، هەروەسا ئەڤ هێزە سەرپەرشتییا هەمی کارێن کەسی یێن خوەبخوەیی دکەت) (دَحْمانی:2017/2016:ص 48). ژ لایەکێ دیترڤە هێزا (ئەز دبیتە بنیاتێ ئەرکێن کەسایەتی و ئەڤ هێزە ژ هێزا (ئەو-Id) هاتییە دارشتن و دەمێ هێزا (ئەو) رِوی ب رِوی واقعی دبیت، ئەڤجار هێزا (ئەز) ژێ هاتییە دروستکرن تاکو هەڤرکییێ د ناڤبەرا هەردوو هێزێن (ئەزا بلند) و (ئەو)دا نەهێلیت) (دَحْمانی:2017/2016:ص 48).

3.2.3 ئەزا بلند (الأنا الأعلى/Super Ego)

تێگەهێ ئەڤێ هێزێ بریتییە ژ (وزەیا گیانی یانژی شوحنەکا بەرکارییا گرێدای هزرکرنەکێ ل دۆر تشتەکێ یان کەسەکێ یانژی لەشەکێ دەستنیشانکری) (فروید:2017 :6). هەروەسا ئەڤ هێزە (نوینەرایەتییا لایەنێ جڤاکی و رەوشتی دکەت) (المختاری:1998:ص10). و ئەڤ هێزە (رۆلێ خوە د ناڤ پرۆسەیا حەزێن هێزا (ئەو)دا دبینیت، دیسان هێزا (ئەز) ژی ب شێوەیەکێ سونجی دادرێژیت و ئەڤ هێزە بەشەکە ژ کەسایەتییا مرۆڤی و ژ ئەڤان بابەتان پێکدهێت: ئاین، دابونەریت، عورف، پیڤەرێن جڤاکی، شاشی و راستی، حەلال و حەرام... و ئەڤ هێزە وەکو سانسۆرەکییە بۆ کەسی) (دَحْمانی:2017/2016: ص49).

3.3 غەریزێن (ژیان و مرن)

زانا (فروید)د ناڤ بۆچوونێن خوەیێن دەروونناسیدا گەهشتە هندێ، کو دوو غەریزێن سەرەکی د ناڤ کەسایەتییا مرۆڤیدا هەنە، ئەوژی ئەڤەنە:

1.3.3 غەریزا ژیان(الحیاه-Eros)

ئەڤ غەریزەیە پێکهاتییە ژ ئەوان (پێدڤیاتیێن دەروونی و بایولۆژیێن هاریکار ژ بۆ مرۆڤی، پێخەمەت بەردەوامیدانا ژیانێ) (عباس:1982:ص76-77). ئانکو مرۆڤ ب رێکا ئەوان پێدڤیاتییان بەردەوامییێ ددەتە ژیانا خوە وەکو(خوارن، ڤەخوارن، جلوبەرگ، ئوکسجین، خانی، هەڤژینی...هتد).

2.3.3 غەریزا مرن (الموت-Tanatos)

ئەو غەریزەیە یا کو دژی غەریزا ژیانێ رادوەستیت و حەزا ژ ناڤبرنێ دکەت (أمین:2016/2015 :ص16). ئانکو ئەڤ غەریزەیە بەرۆڤاژی غەریزا ژیانێیە و ئاراستەیا ژ ناڤبرن و ب دووماهیك ئینانا ژیانا مرۆڤی دکەت.

4.3 کپکرن (ألکبت-Reprssion)

کپکرن وەکو ئێك ژ گرنگترین تێگەهێن دەروونناسییە د ناڤ کەسایەتییا مرۆڤیدا و (ئاماژێ ددەتە ئەوان پرۆسێن عەقلی یێت گرێمانەکری، یێن کو ژ بۆ پاراستنا تاکەکەسی دهێنە ئەکتیڤکرن. ژ بەر هندەك هزران یان پالدەران، کو ژ ئەنجامێ ئەوان نیگەرانی و ترس ل دەڤ تاکەکەسی پەیدا دبیت) (عبدالحمید:1992 :52) هەروەسا (کپکرن میکانیزمەکا نەستییە و ئێکەم ئامرازێ بەرەڤانیکرنێیە، کو هێزا (ئەز) دژی دوودلیێ بکار دئینیت) (محدی:2015:ص1981). ژ لایەکێ دیترڤە (کپکرن جهەکێ مەزن د ناڤ نەستێیدا دگریت و بەری کو ئەو پالدەر یانژی تشتێ ئازرێنەر بگەهیتە هەستی، دهێتە کپکرن و ناهێتە پرکرن) (دَحْمانی:2017/2016:ص55). ئانکو ئەو حەزە ناهێتە جێبەجێکرن و د ناڤ مێشکیدا دهێتە کپکرن. زانا (فروید دامەزرێنەرێ راستیدەرێ تیۆرا کپکرنێیە و خۆیادکەت، کو نەخۆشییێن دەروونی ژ ئەنجامێ کپیوونا کۆمەکا حەزان دزڤرێتەڤە) (دَحْمانی:2017/2016: ص55). ژ لایەکێ دیترڤە زانا (فروید) خویادکەت کو (کپکرن ژ ئەنجامێ هەمی ڤاریێوونێن سێکسی دروست دبیت و کپکرن وەکو ئامانەکێ پری ئاڤە و قەپاغ گرتییە ل سەر ئاگری و ئەگەر چ دەرازینك نەدیتن دەربکەڤیت، ئەڤجار دێ پەقیت و ئاڤ بژاڵەبیت...) (فروید:د.ت:89). ژ ئەڤێ چەندێ خویادبیت کو (حەزا کپکری د ناڤ دەروونێ مرۆڤیدا ناهێتە ڤەمراندن و دیسان نە دمریت و نە ب دووماهی دهێت، بەلکو ئەڤ حەزە دێ د ناڤ نەستیێ مرۆڤیدا زیندی مینیتەڤە) (عبدالحمید:2001:ص52).بۆ نموونە حەزێن سێکسییێن مرۆڤی یێن کو نەهاتینە تێرکرن د ناڤ نەستییا مرۆڤیدا دهێنە کپکرن و چ جاران ژ ناڤ ناچن و هەردەم دەلیڤا خۆیابوونا ئەوان حەزان هەیە.

5.3 گرێیا (لبیدۆ-libido)

بەری کو ئەم بچینە د ناڤ ئەڤێ تەوەریدا، مە دڤێت ئاماژێ بدەینە هندێ، کو ئەڤ تەوەرێن بورێن مە باسکرین، هەمی گرێدای گرێیا (لبیدۆ)ینە، چ ب رەنگەکێ راستەوخۆ یانژی نەراستەوخو باس لێ هاتییە کرن، تاکو ل دووماهیکێ و د ئەڤێ تەوەریدا، ئەم باس ل گرێیا ناڤبری بکەین.

ئەڤ گرێیە وەکو ئێك ژ مەزنترین تەوەرێن دەروونناسییێن ڕەنگڤەدانەکا مەزن د ناڤ تیۆرا دەروونناسییا(فروید)ی دهێتە هژمارتن و (لبیدۆ) ل دویڤ دیتنا (فروید)ی (بریتییە ژ ئەوێ وزەیێ یا کو ڕەفتارێن مرۆڤی ئاراستە دکەت...) (المختاری:1998:ص10). ئانکو ئەڤ حەزە یان وزەیە کەسایەتییا مرۆڤی نەچار دکەت، کو بەرەڤ بابەتەکێڤە بچیت کو ئەوێ حەزێ پڕبکەت. ژ لایەکێ دیترڤە ((نەستی هەردەم ئاراستەبوونا خوە ب ڕێکا پالدەرێن کپکری د ئێخیتە کاری و حەز دکەت ژ سانسۆرییێ قورتال ببیت، پێخەمەت هندێ کو شوحنا-شحنتها-د ناڤ واقعیدا ڤالا بکەت و ل ئەڤێرێ لبیدۆ نەچار دبیت کو د ناڤ هێزا (ئەز)دا دەرباز ببیت، پێخەمەت هندێ حەزا خوە پڕبکەت یانژی کپبکەت)) (أمین:2016/2015 :ص28). ل ئەڤێرێ پێدڤییە ئاماژەیێ بدەینە هندێ کو (هەڤرکی د ناڤبەرا حەزا قەدەغەکری و پەسەندکریدا، ڕەهەندەکێ سێکسی و توندوتیژی ب خوەڤە دگریت) (مجموعه من الکتاب:1997:ص58). هەر د ئەڤی بیاڤیدا زانا (فروید) جەختێ ل سەر هندێ دکەت، کو ((حەزا سێکسی هنارتنا دەستپێکییە بۆ هونەری نەلاسایکرنە هەروەکێ فەیلەسوفێن گریکی یێن سەدێ 17 و 18 هزردکەن)) (المختاری:1998:ص12). ئانکو هونەر و جۆرێن ئەوی ڕەنگەکە بۆ تێرکرنا حەزێن ڤێسەری ئەوێن هاتینە زیندان وکپکرن.

ژ ئەڤێ گوتنا (فروید)ی خۆیادبیت، کو حەزا سێکسی ژێدەر و سەرۆکانییە بۆ هەر کارەکێ هونەری و ئەدەبیات ژی بەشەکێ هونەرییە، ل دویڤ ئەڤێ چەندێ ئەم دشێێن بێژین، کو حەزا سێکسی یان لبیدۆ ب ڕەنگەکێ بەرفرهە خوە د ناڤ دەقێن ئەدەبییێن ئافراندیدا بەرجەستە دکەت. د ئەڤی بیاڤیدا زانا (فروید) خۆیادکەت، کو (کارێ هونەری و ئەدەبی ژ کارێ هەولدانا تێرکرنا حەزەکا سەرەکییا کەسایەتییا مرۆڤی پێکدهێت و ئەو حەزێن کپکری ب ڕەنگەکێ ڕاستەوخۆ یانژی نەڕاستەوخۆ خوە د ناڤ کارێ هونەری و ئەدەبیدا ڕەنگڤەددەت) (الرویلی، البازعی:2007:ص333). هەروەسا ل دۆر ئەڤێ چەندێ زانا (فروید)ی دیارکرییە کو (کارێن هونەری بریتینە ژ پڕکرنەکا ئاشۆپی بۆ حەزێن د ناڤ نەستییێ کەسیدا هەین و ئەڤ حەزە هاتینە کپکرن) (صونیە: 2012:ص12).

4. پشکا سێیێ: پڕاکتیزەکرن ل سەر دەقێ چیرۆکان

1.4 چیرۆکا (ستۆك)

ئەڤ چیرۆکە باسێ گازینۆیەکێ دکەت، کو هندەك کەس ل ئەوێرێ قۆماری دکەن و ئەڤ کەسە ژ دەمێ دبێ ئاگەهن و گەلەك جاران هندەك کەس دهێنە گازینۆ و جهێن دیترێ یێن گشتی کارێ دزۆزیێ دکەن:

((ل سێریانا هە، گازینۆیەکا کەڤنار لێ هەیە،مێزەکا دانایە و یاریکەرێن مەزن ل بەرێکن، ئاگەهـ ژ دەمی نینە، سالێن ئەوان چرکەنە))(هاجانی:2006:ل13).

گرێیا(لبیدۆ)د ناڤ ئەڤێ چیرۆکێدا ڕەنگڤەدایە و دەمێ کەسایەتییەك دهێت ئەڤێ گازینۆیێ کارێ دزۆزیێ دکەت، کو ژنەك (قەرەچ)ە، دەمێ ڤێسەر سالۆخدانا ئەڤێ ژنێ دکەت، ب ئاشکەرایی حەزێن سێکسی ژ سالۆخدانێن ئەڤێ ژنێ دیار دبن و ل ئەڤێرێ گرێیا (لبیدۆ) دهێتە بەرجەستەکرن:

((ئەڤە هەیامەکە قەرەچەك دهێتە ئەڤێ گازینۆیێ مۆریا ڤەدکەت، بەختێن ڕەش سپی دکەت، قەرەچەکا بەژن زراڤە دەڤ و لێڤ شرینە)) (هاجانی:2006: ل13).

هەر وەکو دیار، سالۆخەتێن (بەژن زراڤ) و (لێڤ شرین) ژ ئەوان سالۆخەتانە، یێن کو ئاژراندنێن سێکسی ل دەڤ کەسی پەیدا دکەن. پشتی ئەڤێ سالۆخدانێ گرێیا (لبیدۆ) زێدەتر د ناڤ دەقێ ئەڤێ چیرۆکێدا دهێتە ڕەنگڤەدان و ب ئاراستەیەکا ڕاستەوخۆ خوە بەرجەستە دکەت:

((مێیاتی ژێ دباریت، هندا مەردانەیە تو بێژیێ دەهمەنا خوە ڕاکە، بێ ئێك و دوو ڕادکەت، بێژیێ ماچەکێ، سێ یا ددەت...)) (هاجانی:2006:ل13).

2.4 چیرۆکا (ئەز کیمە؟)

ئەڤ چیرۆکە ڤەگێڕانا کەسەکییە کو د ناڤ مالدا و د پەنجەرێرا تەماشەی ژنەکێ دکەت و دیارە دونیا سەرمایە و ژ ئاراستەیا ڤەگێڕانا سالۆخدانا ئەوێ ژنێ گرێیا (لبیدۆ)ی د ناڤ ئەڤێ چیرۆکێدا دهێتە ڕەنگڤەدان:

((...ل بەر پەنجەرێ چاڤێن من ستێرك گرتبوون ل ئەوان جەمبەلۆکێن ب سیڤانداڤە شۆڕ بووین وەکی شوور و خەنجەرا. سۆپا مە تایەکا گەرم گرتبوو و ڕوییێن ئەوێ سۆر ببوون.جاما تەزی سەرێ دفنا من گەست، چاڤێن من ویڤەتر برن و کەڤتنە چاڤێن شین پرچا ئەوێ یا زەر ل بەر بایێ تەزی سەما دکر،...))(هاجانی:2006:ل19).

پشتی ئەڤێ دیتنا ئەڤی کەسی بۆ ئەوێ ژنا چاڤێن ئەوێ دشین و پرچا ئەوێ زەر، ل ئەڤێرێ گرێیا (لبیدۆ) د ناڤ ئەڤێ چیرۆکێدا دەستپێدکەت و ژ سالۆخدانا ڤێسەری بۆ ئەڤێ ژنێ خویادبیت، کو ئەڤ ژنە ئەزمانێ خوە ب

ليڤێن خوەڤە دئينت و دبەت و تليێن خوە ژى ددەتە گەردەنا خوە و گەردەنا ئەوێ ژى وەكو بەفرێ سپييە. ئەڤ هەردوو كارێن ئەڤێ ژنێ كرين ئاماژەيێن ڕاستەوخۆنە بۆ بەرجەستەبوونا حەزەكا سێكسى د ناڤ دەقێ ئەڤێ چيرۆكێدا:

((....ئەزمانێ خوەیێ سۆر ب ليڤێن خوەڤە دئينا و دبر ب نينۆكێن خوە يێن تيژ گەردەنا خوەيا مينا بەفرێ دخوراند...)) (هاجانى:2006:ل19).

3.4 چيرۆكا (ديمەنەكێ بزديايى ژ فلمەكێ خاڤ)

ئەڤ چيرۆكە ڤەگێڕانا كەسەكى دكەت ل بەر پەزى و ديارە دەمێ بێريە و ژن دهێن پەزى ددۆشن و ديارە كو ئەڤ كەسە (شڤان) ل بەندا بێرييەكێيە و چاڤەڕێيە و دەمێ دگەهيتە نك ئەوى، ل ئەڤێرێ گرێيا (لبيدۆ) د ناڤ دەقێ ئەڤێ چيرۆكێدا دهێتە ڕەنگڤەدان:

((...ويڤەتر قوتۆ پيەكێ خوە ڕاكربوو و د مێزتە ب هێلينا تيتيكێڤە.. ل دووماهيكا كەرى، گۆپال د ئاخێ ڕا چكلاندبوو و پشتا خوە لێ كربوو ڕك، سينگێ خوە دابوو ڕۆژێ و چاڤەكێ خوە نقاندبوو و مز ل قەلونا خوە ددان...)) (هاجانى:2006: ل21).

دەمێ ئەو بێريە يان ژنە گەهەشتييە سەمتا ئەڤى شڤانێ ڕوينشتى، يێ كو چاڤەڕێى ئەڤێ ژنێ دكەت، شڤانى ئێكسەر گۆپالێ خوە ڕاكر و ئێخستە پێ ئەڤێ ژنێ و كەڤتە سەر و گوت ئەڤە من دوو مەمك بۆ خوە ديتن. ئەڤ كريارا شڤانى ئاماژەيەكا ڕاستەخۆيە بۆ بەرجەستەبوونا حەزەكا سێكسى د ناڤ دەقێ چيرۆكێدا، ديسان ژ ئەڤێ چەندێ خويادبيت، كو شڤانى ژى ئەڤ حەزە هەبوويە، لەورا چاڤەڕێى بێريێ بوويە:

((...ژ نشكەكێڤە هێژ سەرێ شمكا ئەوێ نەگەهشتييە گۆپالى ڤەزەليا، ژ ئەوێ كەلێ خوە هاڤێتە سەر و گوت: من بۆ خوە ژ ئەڤان دوو گوبابۆكا.)) (هاجانى:2006: ل21).

4.4 چيرۆكا (بابەليسك)

ئەڤ چيرۆكە باسێ ئەوان كەسێن ب قەچاغى دچنە ژ دەرڤەى وەلاتى دكەت. ئێك ژ ئەڤان كەسان بناڤێ (خورشيد) د ترێنێدايە و ژ باژێرێ (پاريس) بەرەف باژێرێ (لەندەن) دچيت و ژنەكێ د ناڤ ترێنێدا لێ دمەيزاند:

((باشە ما شێرۆ درەوكر، ما خوەنە خورشيدى ژى درەوكر؟ دەمێ د ترێنێدا ديتى، شەڤا دا ژ پاريس چيتە لەندەن، ڕهێن ئەوى يێن سەكسۆكێ چالكا ئەرزنكا ئەوى نخافتبوو، خوە ب ڕۆژنامێڤە مژويلدكر، دبن بەرچاڤكا ڕا ل من دنێرى...)) (هاجانى:2006:ل23).

ل ئەڤێرێ پشتى كو ئەوێ ژنا د ترێنێدا د بن بەرچاڤكا ڕا ل (خورشيد)ى مەيزاندى و د بەر ئەڤێ ديتنێ ڕا بەنيشت دجوى و دەمێ ترێن هاتييە هەژاندن دەستێ(خورشيد)ى ژ ملێ ئەوێ ژنا لێ د مەيزاند گرت و لەرزاندنەك ب (خورشيد)ى كەڤت. ل ئەڤێرێ گرێيا (لبيدۆ)ى ب ئاشكەراى د ناڤ دەقێ ئەڤێ چيرۆكێدا هاتييە ڕەنگڤەدان و ئەو نێرينێن ئەوێ ژنێ دەمێ بەنيشت د جوى و ديسان دەمێ تەزينك ب سەر لەشێ (خورشيد)يدا هاتين، ئاماژەيێن ڕاستەوخۆنە بۆ حەزەكا سێكسى.

5.4 چيرۆكا (ئەز ژ كێ؟)

ئەڤ چيرۆكە ڤەگێڕانا كەسەكێ سنێل دكەت، كو هەولددەت ڕەفتارێن كەسێن مەزن بكەت، بەلێ دەمێ ئەڤان هەولان ددەت، كەسێن مەزن بەرانبەر ئەوى ڕادوەستن و دەمێ دچيتە جڤاتا هندەك ژنان، ل ئەڤێرێ گرێيا (لبيدۆ)ى خۆيادبيت:

((...دەنگەك هێشتا د گوهاندا د غەونى..كوڕێ من توزەلامى! يێ مەرد بە، مێر بە،گوهێ تە ل خوەهێن تە و دايكا تە بن،.................................. ل چەپێ زڤڕى ژنكا جڤاتا خوە گرێدابوو ...)) (هاجانى:2006:ل29-30).

دەمێ ئەڤ سنێلە ل چەپێ زڤڕى و كۆمەكا ژنێن گوندى ديتن و ل ئەڤێرێ دەمێ ڤێسەر سالۆخدانا ئێك ژ ئەڤان ژنان دكەت، گرێيا (لبيدۆ)ى د ناڤ ئەڤى دەقێ چيرۆكێدا خۆيادبيت. ڤێسەر ديار دكەت كو ئەو ژنا قەلەو، باوەشينكێ ل گەردەنا خوەيا سپى و سۆر دكەت، ئەڤ سالۆخەتە ئاماژەيە بۆ بەرجەستەبوونا حەزەكا سێكسى د ناڤ ئەڤێ سالۆخدانێدا:

((...ئەوا قەلەوا زك ل بەر دەڤى، ب دەستەكێ باوەشينك ل گەردەنا خوەيا مينا خوين و بەفرێ دكر و ب دەستێ دى ئاخا سەرا دكراند...)) (هاجانى:2006:ل30-31).

6.4 چيرۆكا (سۆرۆ)

ئەڤ چيرۆكە باسێ مامۆستايەكى دكەت، كو دچيتە گوندەكى و ل ئەوێرێ دبيتە مامۆستايێ گوندى و قۆتابخانەيا گوندى چ كەس لێ نينن، بتنێ ئەو مامۆستايە و دەمێ هەڤنياسينێ ل گەل قۆتابييان دكەت، ل ئەڤێرێ گرێيا (لبيدۆ)ى د ناڤ ئەڤێ چيرۆكێدا خۆيادبيت:

((...هزرا من هەمى ئەو بوو سوبەهى ئەز دێ جارا ئێكێ وانەيان بێژم، وەكو مامۆستا ل خواندنگەهەكا ئەز ب تنێ لێ ڕێڤەبەر و هاريكار و مامۆستا و

خزمەتكار، هەتا ژ ئەڤێ گومانێ قورتال بوویم، .... سپێدێ قوتابییێن من ژ من ب شەوقتر بوون، بەری من ل بەر دەرگەهی ئامادە ببوون و دایكێن ئەوان ل گەل هاتبوون، پشتی چووینە ژووری، .... من هزرا خوە كر دەمێ ئەز قوتابی ل ئەڤی ژی كا مامۆستا چەوا دهاتە ژوور و چ ڕەفتار دكر، من ژ ڕێزا بەر دەرگەهی دەستپێكر...)) (هاجانی:2006:ل33).

ل ئەڤێرە پشتی كو مامۆستای هزرا خوە د ڕەفتارێن مامۆستایێن خوەدا كری و د دویڤدا گرێیا (لبیدۆ)ی د ناڤ ئەڤی دقێ چیرۆكێدا دهێتە ڕەنگڤەدان و مامۆستا دەستێ خوە ددانیتە ناڤ پرچا قۆتابیەكا كچ و دبێژیتێ ناڤێ تە چیە، ئەڤ چەندەژی ئاماژەیە بۆ حەزەكا سێكسی و دیسان پشتی هینگێ گرێیا (لبیدۆ)ی زێدەتر د ڕەفتارێن مامۆستایدا خۆیادبیت و تلیێن خوە دانە ئەرزنكا قوتابییەكا دیتر و ڤێككەڤتنەكا ڕاستەوخۆ ل گەل كر و پرسیار ژێ كر، ناڤێ تە چیە؟ ئەڤ هەلویستێ مامۆستای دەربڕینێ ژ حەزەكا سێكسی دكەت، ژ ڕەفتارا ئەوی ل گەل قۆتابییان:

((...و دەستێ خوە دانا سەر گولیكێن ئەوێ، نازدارێ ناڤێ تە چیە؟ ب لەز هەر وەكی بەری هینگێ خوە ئامادەكری، گوت:

— سۆرێ ڕەشۆ مراد

من خوە چەماندە سەمتا سەرێ ئەوا ب ڕەخڤە،خاتوینێ ناڤێ تە؟

— سۆرێ گەورۆ

من ب نازكی تلێن خوە گەهاندنە ئەرزنكا ئەوا ل پشت ئەوان و ناڤێ تە؟

-سۆرێ شینۆ)) (هاجانی:2006:ل33-34).

هەرۆەسا ل جهەكێ دیتر ژ ئەڤێ چیرۆكێ، گرێیا (لبیدۆ)ی ڕەنگڤەدایە و كچەكا گوندی هەر ڕۆژ سپێدەهییان خوارنا تێشتێ بۆ مامۆستای دئینیت و دانوستاندنەكێ ل گەل دكەت و پرسیارا ناڤێ ئەوێ دكەت و دەمێ ئەو كچە بەرسڤا مامۆستای ددەت، ل ئەڤێرێ ئەو گرێیە ڕەنگڤەددەت:

((...ب تنێ چەند جارەكا من خوە خوەشكر دگەل وێ كچكا سپێدەیان نانێ گەرم و ماستی بۆ من دئینت، ئاخڤتنێ دگەل درێژكم،جارەكێ من خوە وێرەك كر، و ل ناڤێ وێ نە مامە ئاسێ، من د گۆت ئەو ژی دێ هەر سۆرێ بت:

-سۆرێ من تو ماندی كری ب ڤێ رێكێ ڤە.)) (هاجانی:2006:ل34-35).

دەمێ مامۆستای گۆتیێ سۆرێ، ل ئەڤێرێ ئەو كچە بەرسڤا مامۆستای ددەت و ب كەنیڤە دبێژیتێ ناڤێ من (گۆلێ)یە و پاشی پرسیار دكەت، ما ڕەنگێ من یێ سۆرە؟ و ب تەمامی گرێیا (لبیدۆ)ی د ناڤ ئەڤی دەقێ چیرۆكێدا خۆیادبیت و مامۆستا ژی بەرسڤا ئەوێ ددەت و دبێژیتێ تۆ گۆلا سۆری و پشتی مامۆستا دیارییەكێ پێشكێش دكەت و ئەو كچە ژی ب دلخۆشیڤە ئەوێ دیارییێ وەردگریت. ئەڤ ڕەفتارا مامۆستای ل گەل ئەوێ كچێ ئاماژەیەكا ڕاستەوخۆیە بۆ ڕەنگڤەدانا گرێیا(لبیدۆ)ی:

((كەفیكا خوە یا سۆر دا بەر دەڤێ خوە و روویێ خوە ڤەگوهاست و ب كەنیڤە گوت:ناڤێ من گولێ یە، ما خوەنە ئەزا سۆرم؟ من ژی ب كەنیڤە بەرسڤا وێ دا: ئەرێ تو گولا سۆری و من شووشا گولاڤێ پێشكێشكر: ها ڤێ گولاڤێ دیاری ژ من وەرگرە،تو گولی و دا بێهنا گولا ژ تە بهێت. بلەز ژ من وەرگرت و خوە هاڤێتە ژ دەرڤە و ل خوە زڤری، چاڤ و بروو و دەڤ و لێڤ پێكڤە دكەنین.)) (هاجانی:2006:ل35).

7.4 چیرۆكا (تەشابەت)

ئەڤ چیرۆكە ڤەگێڕانا هندەك ڕویدانان د ناڤ گوندەكیدا دكەت و ل دەستپێكێ ڤێسەری سالۆخدانەك دایە گوندی، كو گوندەكێ بچویكە و یێ دەولەمەندە و دەنگێن گیانەوەران د ناڤدا دهێت و پێڤە دچیت و سالۆخدانا ژنەكێ دكەت، كو نانی دپێژیت و ل ئەڤێرێ گرێیا(لبیدۆ)ی د ناڤ ئەڤێ چیرۆكێدا ڕەنگڤەددەت:

((ژ خوە گوندێ مە بچووك بوو،لێ ب هەموو تشتێن خوەڤە دەولەمەند بوو. سپێدەهیا سمفۆنیا بانگێ دیكلا و رەوینا كووچكان مزگینیا ڤەژینەك نوو ددا. گركا هەڤیری ژ دەستێ چەپێ هاڤێتە دەستێ راستێ...)) (هاجانی:2006:ل37).

ل ئەڤێرێ پشتی كو ئەوێ ژنێ گركا هەڤیری ڕاكری و ب دەستێ چەپێ هاڤێتییە دەستێ ڕاستێ و هەڤیر هاڤێتە تەنویرێ و ل ئەڤێرێ گرێیا (لبیدۆ)ی د ناڤ ئەڤێ چیرۆكێدا دهێتە ڕەنگڤەدان و ڤێسەر سالۆخدانا سیمایێ ئەوێ ژنێ دكەت، كو دێمێ ئەوێ یێ سپییە و ژبەر تێهنا ئاگرێ تەنویرێ سۆربوویە:

((...و چنگلێ خوە گەهاندە بنێ تەنوورێ،دێمێ وێ یێ سپی ل بەر تێهنا هلما ئاگری سۆر ببوو، روویێ خوە ڤەگوهاست، چاڤێن وێ كەتن قولاچێ بەرامبەر لێڤێن وێ لڤین...)) (هاجانی:2006:ل37).

8.4 چیرۆكا (سەرەدانەكا درەنگ)

ل جهەکێ ئەڤێ چیرۆکێ، دوو کەس باسێ بیرهاتنێن خوە ل قۆتابخانەیێ دکەن و مال و دوکانان، کو باسێ سەربۆرێن خوەیێن هە ڤالینییێ دکرن و ل دەمێ باسێ کولانان دکەن گرێیا (لبیدۆ)ی د ناف دەقێ چیرۆکێدا رەنگڤەددەت:

((بۆ تە چ بێژم کەکۆ،بیرا تە دهێت من هەمی دەما دشیا تە،ل خواندنگەهێ مامۆستایێ تو دهێلای ل سەر پیەکێ و چەپلە بۆ من لێددان، دکانا خاتوینکا گۆیێ دلۆپە دکرن،کێ بان دگێرا و کێ رەحەت لوقمە دادعووران،بیرا تە دهێت...)) (هاجانی:2006:ل44).

د بەردەوامیدانا ڤەگێرانا هەردوو کەسان بۆ بیرهاتنێن خوە دهێنە سەر بیرهاتنا ئەوان د ناف کۆلانێن تەنگدا، کو ل ئەڤێرێ گرێیا (لبیدۆ)ی خۆیادبیت، کو ئێکی ژ ئەڤانا د ناف کۆلانا تەنگدا حەژێکرن ل گەل کچەکێ بناڤێ (فەهۆ)دکر و سینگێ ئەوێ دەست ڤەددا و کەسێ دیتر زێرەڤانی دکر:

((...بیرا تە دهێت ل کۆلانا تەنگ کێ سینگێ فەهۆ دگەمراند و کێ ل سەرێ کۆلانێ زێرەڤانی دکر و قورچ ل گەوریا خوە ددان...)) (هاجانی:2006: ل44-45).

5. ئەنجام

- گرێیا (لبیدۆ)ی ب رەنگەکێ ئاشکەرا د ناف هەشت چیرۆکێن ئەڤێ کۆمەلە چیرۆکێدا رەنگڤەدایە. ڤێسەر شیایە ب رێکا بەرجەستەکرنا گرێیا(لبیدۆ)ی د ناف چیرۆکێن خوەدا، ئاماژەیێ بدەتە چەندین بابەتێن جڤاکییێن جۆرا و جۆر وەکو بابەتێ خواندن و سنێلەیی یێ و ژیانا سادەیا خەلکێ گوندان.
- ڤێسەر شیایە ب رێکا بەرجەستەکرنا گرێیا (لبیدۆ)ی د ناف چیرۆکێن خوەدا، پانتاییەکا واتایی ل دۆر بابەتێ سەرەکییێ هەر چیرۆکەکێ بێخیتە روو.
- ژ ئاراستەیا ڤەگێرانا دەقێن چیرۆکێ، خۆیادبیت کو ڤێسەری ب رەنگەکێ وێرەك ئاماژە دایە ئەوان رەفتارێن کەسایەتییێن چیرۆکان، کو دەربرینێ ژ حەزا سێکسی دکەن
- ژ ئاراستەیا ڤەگێرانا دەقێن چیرۆکێن گرێیا (لبیدۆ)ی د ناڤدا هاتییە رەنگڤەدان خۆیادبیت، کو دبیت نەستییا ڤێسەری بخوە تێکەلی هندەك جهان ببیت ژ ئەوان جهێن گرێیا (لبیدۆ)ی د ناڤدا هاتییە رەنگڤەدان.

6. لیساتا ژێدەران

1.6 ژێدەر ب زمانێ کوردی

1. هاجانی،اسماعیل سلیمان.(2006)، شەڤا فریشتە رەڤین (کۆمەلە چیرۆك)، ژ وەشانێن ئێکەتیا ڤێسەرێن کورد-دهوك،بێ-چ،دهوك.

2.6 ژێدەر ب زمانێ عەرەبی

1.2.6 ئێك پەرتووك

1. إمبرت،إنريك أندرسون.(1991)، مناهج النقد الأدبي،ترجمة:د.الطاهر أحمد مكي، مكتبة الآداب، د.ط، القاهرة.
2. خفاجي،(1995) د.محمد عبدالمنعم، مدارس النقد الادبي الحديث، الدار المصرية اللبنانية للطباعة و النشر، الطبعة الاولى،القاهرة.
3. الرويلي، ميجان و البازعي، سعد.(2007)، دليل الناقد الادبي، المركز الثقافي العربي، الدار البيضاء، الطبعة الخامسة.
4. ضيف،شوقي.(1972)،البحث الادبي(طبيعته.منهجه.أصوله.مصادره)،مكتبة الدراسات الادبية،دار المعارف للطباعة و النشر،الطبعة التاسعة،القاهرة.
5. عباس، فيصل.(1982)، الشخصية في ضوء التحليل النفسي، دار المسيرة للطباعة و النشر، الطبعة الاولى، بيروت.
6. عبدالحميد،شاكر.(1992)،الاسس النفسية للابداع الادبي في القصة القصيرة خاصة،الهيئة المصرية العامة للكتاب،د.ط،القاهرة.
7. عبدالحميد، د.شاكر.(2001)، التفضيل الجمالي(دراسة في سيكولوجية التذوق الفني)، عالم المعرفة، سلسلة كتب ثقافية شهرية يصدرها المجلس الوطني للثقافة و الفنون و الاداب-الكويت، العدد(267)، د.ط، الكويت.
8. عبدالقادر،حامد.(1949)،لجنة البيان العربي،المطبعة النموذجية،د.ط،القاهرة.
9. عَتيقْ، د.عبدالعزيز.(1972)، في النقد الأدبي، دار النهضة العربية للطباعة و النشر، الطبعة الثانية، بيروت.
10. فرويد،سيجموند.(1981)،الأنا و الهوَ،ترجمة:د.محمد عثمان نجاتي،دار الشروق للطباعة و النشر،الطبعة الرابعة،القاهرة.
11. فرويد،سيغموند.(2017)،الغريزة و الثقافة(دراسات في علم النفس)،ترجمة:حسين الموزاني، منشورات الجمل،الطبعة الاولى،بغداد-بيروت.
12. فرويد،سيجموند.(د.ت)،الكبت تحليل نفسي،ترجمة:علي السيد حضارة، د.ط،القاهرة.
13. مجموعة من الكتاب، (1997)، مدخل الى مناهج النقد الأدبي، ترجمة:د.رضوان ظاظا، سلسلة عالم المعرفة، العدد(221)، الكويت.
14. مجموعة من المؤلفين.(2002)،مراجع الشخصية الهو،الأنا و الأنا العليا(دراسة في التحليل النفسي)،ترجمة:وجيه أسعد،منشورات وزارة الثقافة،د.ط،دمشق.
15. المختاري،زين الدين.(1998)،المدخل إلى نظرية النقد النفسي(سيكولوجية الصورة الشعرية في نقد العقاد نموذجا)،من منشورات اتحاد كتاب العرب،د.ط،دمشق.
16. نِلووف،ك و آخران.(2005)،موسوعة كمبريدج في النقد الأدبي(9)القرن العشرون-المداخل التاريخية و الفلسفية و النفسية،ترجمة:إسماعيل عبدالغني و آخرون،المجلس الأعلى للثقافة،الطبعة الأولى، القاهرة.
17. وَهْبة و المهندسْ،مجدي و كامل.(1984)،معجم المصطلحات العربية في اللغة و الأدب، مكتبة لبنان للطباعة و النشر،الطبعة الثانية،بيروت-لبنان.

2.2.6 نامەیێن ئەکادیمی

1. أمين،روابحي محمد.(2016/2015)،تحليل جورج طرابيشي للرواية العربية بعقدة اوديب، رسالة ماجستير،قسم اللغة و الأدب العربي،كلية الآداب و الفنون،جامعة أحمد بن بلّة-وهران، الجزائر.

2. دَحماني،سَماح.(2017/2016)،ابستيمولوجيا التحليل النفسي عند سيغموند فرويد، رسالة ماجستير،قسم الفلسفة،كلية العلوم الإنسانية و الإجتماعية،جامعة المسيلة، الجزائر.
3. صونية،زيدان.(2012)،موقع القارىء في الخطاب النقدي المعاصر،رسالة ماجستير،قسم اللغة والأدب العربي،كلية الآداب و اللغات و العلوم الإجتماعية و الإنسانية،جامعة،جامعة أم البواقي ،الجزائر.
4. عثمان،مسعودة.(2016/2015)،مرتكزات الاتجاه النفسي و استثمارها في بنية السردية العربية(رواية السراب لنجيب محفوظ أنموذجا)،مذكرة لليسانس في الآداب،قسم اللغة العربية ،كلية الآداب و الفنون،جتمعة الدكتور الطاهر مولاي-سعيدة، الجزائر.
5. نحوي،عائشة.(2010/2009)،العلاج النفسي عن طريق البرمجة العصبية اللغوية، أطروحة دكتوراه،قسم علم النفس و علوم التربية،كلية العلوم الإنسانية و العلوم الإجتماعية،جامعة: الإخوة منتوري قسنطينة،بإشراف:د.محمد شلبي،الجزائر.

3.2.6 گۆڤار و رۆژنامە

1. مهدي،نشوان علي.(2015)،التعويض النفسي و دلالاته في رسوم تولوز لوترك،مجلة جامعة بابل للعلوم الإنسانية،المجلد(23)،العدد(4)،العراق.